

Донбас очима молодіжних активістів: стан громадянського суспільства та перспективи реінтеграції

*Аналітичний звіт за результатами
дослідження, проведеного з червня
по жовтень 2019 р. із застосуванням
фокус-груп, групових та індивідуальних
інтерв'ю*

Автори:

- Сабура О. І.* — керівник проекту «Дослідження інформаційного поля тимчасово окупованих територій та молодіжної громадської активності у підконтрольних Україні районах Донбасу».
- Суслов А. І.* — аналітик ШПА НаУКМА.
- Метельський Д. О.* — молодший аналітик ШПА НаУКМА.

Внутрішні рецензенти та наукові консультанти:

- Яковлєв М. В.* — директор ШПА НаУКМА, доц., канд. політ. н.
- Осипчук А. Д.* — наукова директорка ШПА НаУКМА, доц., канд. соц. н.

Зовнішній рецензент:

- Тищенко Ю. А.* — керівниця Центру суспільних досліджень НІСД, співзасновниця Національної платформи «Діалог про мир та безпечну реінтеграцію».

Публікація видана в межах Ініціативи з розвитку аналітичних центрів в Україні, яку виконує Міжнародний фонд «Відродження» у партнерстві з Ініціативою відкритого суспільства для Європи (OSIFE) за фінансової підтримки Посольства Швеції в Україні.

Думки та позиції, викладені в цій публікації, є твердженнями автора та не обов'язково відображають позицію Посольства Швеції в Україні, Міжнародного фонду «Відродження» та Ініціативи відкритого суспільства для Європи (OSIFE).

ЗМІСТ

Перелік аббревіатур	4
РЕЗЮМЕ	5
ОПИС ДОСЛІДЖЕННЯ	8
ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ГРОМАДСЬКОЇ АКТИВНОСТІ	
МОЛОДІ ДОНБАСУ	10
Мотиви залучення до громадської активності	10
Фактори, які мотивують до громадської діяльності	12
Шляхи інституціоналізації громадської діяльності	13
Труднощі в молодіжній громадській діяльності на Донбасі	14
Комунікація молодіжних ГО з громадськістю	16
Використання російських соціальних мереж та ставлення до них	17
СПІВПРАЦЯ ІЗ ЗОВНІШНІМИ СТРУКТУРАМИ	19
Взаємодія з владними інституціями	19
Співпраця з іншими громадськими організаціями	21
Взаємодія із засобами масової інформації	22
ВІЗІЯ МАЙБУТНЬОГО ДЕРЖАВИ ТА ДОНЕЦЬКОЇ І ЛУГАНСЬКОЇ	
ОБЛАСТЕЙ	25
Бачення майбутнього Донбасу через 5 та 10 років	25
Характеристика населення непідконтрольних територій	28
Ставлення до можливих поступок з боку України задля відновлення контролю над усім Донбасом	30
Бачення відносин з Росією	32
Бачення державної політики реінтеграції окупованих територій	33
Рекомендації органам влади з боку активістів щодо політики реінтеграції окупованих територій Донецької та Луганської областей	34
ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ ПРО СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ	36
ВИСНОВКИ	38
РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ, МІСЦЕВОГО	
САМОВРЯДУВАННЯ ТА ДОНОРСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ	41

Перелік аббревіатур

ВК	— ВКонтакте (соціальна мережа)
ГО	— громадська організація
«ДНР»	— т. зв. «Донецька Народна Республіка»
ЗВО	— заклад вищої освіти
ЗМІ	— засоби масової інформації
ЗНО	— зовнішнє незалежне оцінювання
«ЛДНР»	— т. зв. «Луганська та Донецька Народні Республіки»
«ЛНР»	— т. зв. «Луганська Народна Республіка»
ОРДЛО	— окремі райони Донецької та Луганської областей
РФ	— Російська Федерація
СММ	— Social Media Marketing — Маркетинг у соціальних мережах
ТОТ	— тимчасово окуповані території
ФГД	— фокус-групові дискусії
ШПА	— Школа політичної аналітики

РЕЗЮМЕ

Метою дослідження є глибинне оцінювання процесів управління, комунікації, залучення до діяльності молодіжних громадських організацій на підконтрольних територіях Донецької та Луганської областей і бачення політики реінтеграції молодіжними лідерами регіону. Відповідно, дослідження складається з двох змістовних частин: першу присвячено організаційним особливостям діяльності молодіжних громадських активістів регіону, другу — їхнім поглядам на внутрішньополітичний, міжнародний та інформаційний аспекти реінтеграції.

Методологію дослідження склали якісні методи збору інформації: чотири фокус-групові дискусії, одне телефонне групове та одне телефонне індивідуальне інтерв'ю з молодіжними громадськими активістами Донецької та Луганської областей. Тож у дослідженні взяли участь 33 особи: 31 представник 18 громадських організацій і 2 самостійні громадські діячі із Сєверодонецька, Краматорська, Бахмута, Маріуполя, Дружківки й Старобільська. З них — 20 чоловіків та 13 жінок. Фокус-групи та інтерв'ю проводилися в період з червня по жовтень 2019 року.

Мотивація залучення до громадської діяльності

У мотивації залучення до громадської активності виділено мотиви внутрішнього спрямування, орієнтовані передусім на власний розвиток (шлях до політики чи державної служби, самореалізація), а також мотиви зовнішнього спрямування, орієнтовані на зміни в середовищі існування (внесок у подолання наслідків війни, бажання зробити місцеву громаду кращою, відповідальність за рідне місто чи країну, долучення до вирішення глобальних проблем). Одними з головних зовнішніх факторів, які стимулюють до заняття громадською діяльністю, є наявність налагоджених зв'язків з активістами, зокрема через участь у тренінгах для молоді та студентському або учнівському самоврядуванні. Більшість громадських організацій утворені самою молоддю, проте є і сформовані з ініціативи університету чи навіть поліції.

Особливості інституційного розвитку громадських організацій

Суттєвими перешкодами в інституційному становленні та розвитку молодіжних організацій в регіоні є складнощі з реєстрацією ГО, пошук активних та професійних людей, комунікаційне забезпечення роботи організації. У молодіжного громадського сектору на Донбасі існує низка проблем у співпраці з владою на місцях, а успішна взаємодія часто передбачає часткову, проте важливу підтримку з боку владних інституцій, органів місцевого самоврядування. Натомість громадські активісти від-

мічають ефективну співпрацю з місцевими ЗМІ (хоча здебільшого тоді, коли в цьому є зацікавленість самих медіа). Фіксується збільшення співпраці, партнерства з іншими громадськими організаціями регіону.

Розвиток підконтрольних районів Донецької та Луганської областей

Більшість молодіжних активістів хочуть повернення Україною контролю над окупованою частиною Донбасу, однак не вірять, що це можливо зробити в найближчі 5 чи 10 років. Натомість вони помірно оптимістично дивляться на динаміку розвитку підконтрольних територій. Зокрема респонденти висловлюють очікування щодо подальшого розвитку підконтрольних Україні територій Донецької та Луганської областей протягом 5 та 10 років. Головно ці очікування ґрунтуються на позитивних змінах, які відбулися за останні кілька років: збільшення міжнародної підтримки розвитку регіону, зростання громадської активності, створення нових громадських організацій, інфраструктурні проекти. Ресурс для успіху, за оцінкою респондентів, полягає в розвитку громадського сектору, зростанні малого та середнього бізнесу, а також у зміні економічної парадигми взаємин держави та підприємництва, дерегуляції економіки.

Шляхи реінтеграції ОРДЛО

В оцінці переговорів з Росією представники молодіжних ГО, які взяли участь у дослідженні, не підтримують поступки з боку України задля відновлення контролю над усім Донбасом. Неприйнятними вважаються поступки щодо територіальної цілісності країни, вкрай негативно ставляться до ідеї надання Донбасу так званого особливого статусу.

Водночас більшість громадських активістів негативно оцінює державну політику щодо реінтеграції непідконтрольних територій Донбасу, зокрема її інформаційну складову.

Ставлення до населення ОРДЛО

Цікаво, що молодіжні громадські активісти висловлювали нерозуміння загальної позиції людей з непідконтрольних територій та скоріш негативне ставлення до неї. Проте у відповідях на запитання, які стосувалися міри відповідальності для певних категорій мешканців ОРДЛО, позиція була м'якшою. Це може вказувати на потребу подальшого діалогу, комунікації з молодіжним середовищем регіону щодо запровадження перехідного правосуддя.

Рекомендації органам влади

На основі результатів дослідження вироблено рекомендації для органів державної влади, місцевого самоврядування та донорських організацій щодо покращення взаємодії з громадянським суспільством, а також реінтеграції окупованих територій Донецької та Луганської областей.

Зокрема органам держави та донорським організаціям необхідно сприяти інституційному розвитку громадського сектору: від допомоги з реєстрацією до налагодження інституційного (замість персонального) діалогу та фінансової підтримки.

Частина рекомендацій стосується сфери освіти та роботи з молоддю. Тож профільним підрозділам та органам влади варто сприяти розвитку учнівського та студентського самоврядування, забезпечити навчання вчителів особливостям роботи з дітьми-переселенцями, посилити роботу місцевих молодіжних центрів, сприяти ЗВО в роботі з мешканцями ОРДЛО. Самим ЗВО необхідно забезпечити психологічну та організаційну підтримку студентів з непідконтрольних територій.

Важливим вектором підтримки Донецької та Луганської областей має стати інфраструктурний, зокрема розбудова молодіжних центрів та мережі доріг у регіоні.

В інформаційній сфері владі варто зосередити зусилля на таких напрямках: діалог з мешканцями ОРДЛО (спільні заходи, робота в соціальних мережах), розроблення єдиних норм комунікації службовців з мешканцями непідконтрольних територій, активніше поширення інформації про успіхи реформ в Україні, а також внутрішньоукраїнські та закордонні обміни.

ОПИС ДОСЛІДЖЕННЯ

Дослідження проведене Школою політичної аналітики НаУКМА в партнерстві з Міністерством інформаційної політики як частина проєкту «Дослідження інформаційного поля тимчасово окупованих територій та молодіжної громадської активності у підконтрольних Україні районах Донбасу» у межах Ініціативи з розвитку аналітичних центрів в Україні, яку виконує Міжнародний фонд «Відродження» у партнерстві з Ініціативою відкритого суспільства для Європи (OSIFE) за фінансової підтримки Посольства Швеції в Україні.

Попри те, що з початком війни з Росією Україна особливо потребує громадської опори для зміцнення позицій держави на підконтрольних територіях Донецької та Луганської областей і реінтеграції їх окупованих частин, влада не виробила адекватної політики співпраці з активною молоддю Донбасу, яка вже працює над змінами в регіоні. Згідно з даними Державної служби статистики України, за перші три роки війни загальна кількість тільки офіційних членів громадських організацій в Донецькій та Луганській областях збільшилася майже втричі (179 841 член(киня) в 2014 р. та 522 483 в 2017-му). Стимуляція громадської активності та її інституціоналізації є конче важливою, адже флагманами позитивних перетворень є передусім молоді люди, готові до системної, часом рутинної роботи над розбудовою регіону та держави. Саме тому фокусом цього дослідження став молодіжний громадський сектор Донбасу, який безпрецедентно розширився та активізувався після початку війни.

Метою дослідження є глибинне оцінювання процесів управління, комунікації, залучення до діяльності молодіжних громадських організацій на підконтрольних територіях Донецької та Луганської областей і бачення політики реінтеграції молодіжними лідерами регіону. На основі результатів дослідження вироблено рекомендації для органів державної влади, місцевого самоврядування та донорських організацій щодо покращення взаємодії з громадянським суспільством, зокрема у сфері реінтеграції окупованих територій Донецької та Луганської областей.

Дослідницька група використовувала якісні методи збору інформації: чотири фокус-групові дискусії, одне телефонне групове та одне телефонне індивідуальне інтерв'ю з громадськими активістами Донецької та Луганської областей.

У дослідженні взяли участь 31 представник 18 молодіжних громадських організацій та 2 самостійні громадські активісти із Северодонецька, Краматорська, Бахмута, Маріуполя, Дружківки й Старобільська. З них — 20 чоловіків та 13 жінок.

Початковий перелік із тридцяти молодіжних ГО Донецької та Луганської областей був складений за допомогою пошуку в таких джерелах, як реєстри ГО у відповідних містах, сторінки молодіжних громадських організацій та ініціатив у соціальних мережах, місцевих та національних ЗМІ, а також завдяки отриманим рекомендаціям

у місцевому молодіжному середовищі (метод снігової кулі). Вдалося опитати представників вісімнадцяти організацій, які вийшли на зв'язок та погодилися взяти участь у дослідженні.

Збір даних проводився в період з червня по жовтень 2019 року. Перед початком ФГД та інтерв'ю учасникам було пояснено процедури і правила ФГД / інтерв'ю. Респондентів поінформовано, що ведеться аудіозапис розмови, а їхні імена не розголошуватимуться на загал, зокрема і в аналітичному звіті. Вони підписували письмову згоду щодо участі в дослідженні, у телефонних інтерв'ю — висловлювали усну згоду. Середня тривалість ФГД складала 2 години, середня тривалість телефонного інтерв'ю — 40 хвилин.

Одним з правил проведення ФГД та інтерв'ю було те, що респондент послуговувався зручною для нього мовою. Модератор говорив українською, іноді використовуючи російську, де це було доречно для підтримки атмосфери щирості та довіри.

Для проведення фокус-груп команда ШПА використовувала приміщення, що були в розпорядженні громадських організацій, які брали участь в опитуванні. Також одна організація відмовилася взяти участь у фокус-групі, однак надала своє приміщення для цього.

Всі ФГД та інтерв'ю були записані на аудіо та згодом транскрибовані. Тексти транскриптів були використані як матеріали для аналізу.

Перший тематичний блок дослідження присвячений з'ясуванню мотивації молоді до громадської діяльності, виявленню позитивного досвіду співпраці ГО між собою, з владою та ЗМІ, а також перешкодам, з якими стикаються активісти під час реалізації своїх ініціатив. Результати дали змогу виробити рекомендації для дій органів державної влади та місцевого самоврядування зі сприяння розширенню громадського сектору і поліпшення умов роботи громадських організацій у Донецькій та Луганській областях. У другому блоці цього дослідження ми запитали про погляди на майбутнє Донбасу і перспективи реінтеграції його окупованої частини, а також бачення державної політики в цьому напрямку, включно з міжнародним, внутрішньополітичним та інформаційними аспектами. На основі отриманих результатів запропоновано рекомендації з державної політики реінтеграції тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей.

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ГРОМАДСЬКОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДІ ДОНБАСУ

На сьогодні Україна недостатньо сприяє розвитку молодіжного громадського руху на Донбасі та не використовує його можливості бути міцною опорою держави в регіоні, зокрема в політиці реінтеграції окупованих територій. Високий рівень організованості активної молоді є запорукою ефективності її діяльності. Особливо важливим є вироблення таких механізмів пошуку, зацікавлення та залучення нових членів до ГО, які б дозволили максимально реалізувати потенціал проукраїнського людського ресурсу регіону. Тому команда ШПА з'ясувала мотивації молоді Донецької та Луганської областей до громадської активності, а також фактори, які цьому сприяють. Також ми поцікавилися в членів молодіжних ГО шляхами та труднощами інституціоналізації громадської діяльності. До того ж, окремо запитали про особливості їхньої суспільної комунікації, від якої значною мірою залежить успішність та помітність їхньої діяльності загалом й залучення нових членів зокрема. Оскільки частина цільової аудиторії цих ГО проживає на окупованій частині Донбасу, де актуальним засобом комунікації залишаються заборонені в Україні російські соціальні мережі, ми спитали й про їх використання.

Мотиви залучення до громадської активності

Для більшості респондентів війна стала поштовхом до заняття громадською діяльністю, однак більшість цікавилася громадськими справами і до початку конфлікту. Хоча деякі учасники опитування вже були активно залученими до діяльності громадського сектору, більшість мобілізували свої зусилля після 2014 року. Цьому слугували різні мотиви, які діляться на **внутрішнього спрямування** (від особистісних моральних настанов до вирішення подальших кар'єрних кроків) та **зовнішнього спрямування** (орієнтовані на зміни в середовищі існування).

Серед мотивів **внутрішнього спрямування** називалися такі:

- Шлях до політики:

«Ми хотіли спочатку займатися політикою і з цього хотіли набратися досвіду. Хотіли почати з якихось проблем, займались тим, що допомагали учням 11-х класів готуватися до ЗНО, волонтерили, викладали їм історію»¹.

¹ Всі цитати наводяться мовою, якою говорили респонденти.

- Бажання створити кадровий резерв та потрапити на державну службу:
«У нас зараз задача — створити кадровий резерв у місті. Потужний кадровий резерв, щоб через рік, два, п'ять років ми замінили тих людей, які зараз працюють у міській владі».
«Моя цель — это выйти не в громадську організацію, а в муниципалитет, городское управление. У нас есть департамент молодёжи и спорта, и я хочу на городском уровне как-то стараться улучшить город».
 - Самореалізація (позитивно підтверджена) та особистий розвиток:
«Завдяки активній діяльності я відчуваю себе не тільки залученим до будівництва країни, але це і досвід, який допомагає мені реалізувати мої амбіції та ідеї».
«Я хочу працювати з молоддю, хочу давати їм якісь нові практичні навички».
 - Спосіб подолання нудьги:
«Скука победила лень, скажем так. Не особо, чтобы кто-то убеждал, требовал, не дай Бог, просто я вспомнил, что есть, мне стало интересно и я пришёл».
«Спочатку я познайомився з усіма просто “для потусити”, а потім уже зрозумів можливість цього всього. Стати частиною чогось більшого».
 - Бажання познайомитися з цікавими людьми.
«Тобто з кожного навчального закладу були представники і ми вирішували якісь проблеми, робили цікаві фестивалі, направлені на екологічні проблеми. Познайомилась там з цікавими людьми, а вони вже мене знайомлять з іншими людьми, і от ми працюємо над тим, щоб робити щось корисне для нашого міста».
- З-поміж **мотивів зовнішнього спрямування** відзначаються такі:
- Спроба зробити свій внесок у подолання наслідків війни:
«Я особисто для себе, якраз-таки, можу виділити війну, яка була заключним фактором в підвищенні моєї громадської позиції, громадянської активності. Ну, хоча я навчався в школі, але далі, як вступив в університет, я знав, що я уже хочу робити щось для того, щоб цю ситуацію змінити. Тому для мене це, напевно, перший чинник, який зіграв таку важливу роль».
«І зрозумів, що якщо зараз щось не робити, то іншого разу я вже можу не повернутися до Дружківки, а буду шукати домівку десь в іншому місті. І я вирішив... вирішив, що треба щось робити. Була команда таких самих однодумців. Ми вирішили заснувати ГО».
 - Прагнення зробити спільноту кращою:
«Мотивація — ну, я думаю, по-перше, для себе зробити не тільки майбутнє, але й теперішнє, зробити якомога краще, а чим далі і старше ти стаєш, ти хочеш і першокурсників, які приходять до університету, та всієї молоді Маріуполя, зробити їх життя якомога краще... Просто ти піклуєшся про всіх інших людей, щоб їх життя в Маріуполі було якомога цікавішим».

«Займалися, щоб комусь допомогти, адже ми мали таке бажання, нам як переселенцям також допомагали і ми хотіли допомогти насамперед університету, ми всі працюємо в університеті, і ми почали організовувати свої власні маленькі проекти, за власні кошти, потім зрозуміли, що на це можна отримувати кошти міжнародних організацій».

- **Відповідальність:**

«Ми відчуваємо певну відповідальність перед тими, хто нам колись допоміг, і хочемо тепер допомогти всім іншим».

- **Бажання бути частиною вирішення глобальних проблем (маючи на увазі перші кроки до цього):**

«Ми всі розуміли, що кожен з нас хоче бути частиною вирішення глобальних проблем, проте для початку ми почали з малого. Ми займалися тим, що допомагали учням 11-х класів готуватися до ЗНО, волонтерили, викладали їм історію».

Фактори, які мотивують до громадської діяльності

Окремо варто зазначити **фактори, які мотивують до громадської діяльності** та виступають своєрідним поштовхом.

Відзначалося, що зазвичай це є приклад родичів, друзів або інших громадських активістів:

«Ось я якось покликав М. гуляти. З раннього дитинства з ним товаришуємо. Ну і якось так вийшло, що я зацікавився цим, захотів більше дізнатися, що вони роблять, заводити нові знайомства та спробувати щось нове. І так я долучився та став громадським діячем».

«Вже тоді я бачив громадянське суспільство, волонтерські організації, які нам у підвал привозили їсти, які займалися усією цією гуманітарною діяльністю. І у мене вже тоді зародилося бажання».

Також поштовхом часто служить участь у різних тренінгах або проектах, з яких і починається активна залученість до громадської діяльності:

«Я почала ходити на якісь тренінги, нам розповідали це все, і це якось мене змотивувало, мені це стало цікаво. Я спочатку вважала: “Та, таке”. А потім сподобалось».

«Коли я пішла з тренінгу, реально зрозуміла про свою державу, що в ній відбувається, які реформи проходять, а я нічого не знаю. І мене це змотивувало звернутись до одного з представників ГО... Вирішили, що я повинна брати участь».

Окрім цього, сприятливим фактором є досвід діяльності молоді в інших організаціях — найчастіше в учнівському або студентському самоврядуванні. Як наслідок, для багатьох організацій центром взаємодії стали університети, а громадськими

активістами ставали або студенти-колеги по студентському самоврядуванню (різні організації Маріуполя), або колеги-викладачі (напр., «Фундація Простір» у Северодонецьку):

«Я начал выполнять эту работу, мне как-то понравилось, в итоге, я стал председателем Студенческого самоуправления у нас в университете, кем являюсь сейчас, и это мотивировало меня двигаться вперед и заниматься тем, чем я занимаюсь сейчас».

«Так, все началось с далекого 2015 года. Поступил я в учебное заведение, вместе со Студенческим советом проводили кучу мероприятий непосредственно для студентов, потом собрались несколько единомышленников, которые объединились вокруг одной цели и поняли, что могут организовывать мероприятия не только на территории учебного заведения, но и за его пределами».

Опосередкованим фактором громадської участі, про який згадували окремі респонденти, була участь у міжнародних проєктах для школярів:

«У школі я мала змогу брати участь в українсько-литовському проєкті «На шляху до змін». У мене була дуже цікава поїздка до Вільнюса в рамках цього проєкту, де я побачила, як молодь там реалізує свої знання, як вона підключається до того, щоб теж будувати державу, який внесок робить у державу».

«Громадською діяльністю я почав займатися з 15 років. Це сталося в школі. У нас досить прогресивна школа, і вони запросили україно-німецький проєкт, який називався «Школа енергії»... Я його очолив як учнівський координатор... І потрапив таким чином у громадську тусовку».

Шляхи інституціоналізації громадської діяльності

Серед молодіжних громадських організацій Донбасу виразно виділяються кілька шляхів їх утворення.

Типовою є ситуація, коли ГО виникає з певної громадської ініціативи, що об'єднує молодь:

«Це просто ініціатива молодих людей, які зібралися і створили громадську організацію».

Деякі ГО формуються на основі студентських організацій при університетах:

«Після того, як ми зрозуміли, що нам треба дещо більше, ми почали замислюватися о перереєстрації нашої студентської організації у громадську».

Особливим випадком також є виникнення громадської організації при правоохоронних структурах. Наприклад, дві з досліджених ГО Донбасу працюють при управлінні поліції:

«Особисто я потрапила туди з власної ініціативи. Я не чула, щоб у Лігу майбутніх поліцейських змушували поступати, це був мій особистий вибір. Там дуже багато хлопців, які, можливо, або цікавляться юридичними спеціальностями, або потім хочуть працювати у поліції».

«Півтора роки тому ми почали створювати громадську організацію з охорони публічного порядку “Молодіжна варта” при Центральному відділі поліції міста Маріуполя. Це була така ідея-фікс, тому що у нас університет співпрацює тісно з поліцією. І просто прийшов на той час голова Центрального відділу поліції..., ми так з ним поспілкувались, і з’явилась така ідея, яка потім втілилась і стала дуже крутою, тому що у нас саме превентивна діяльність: так, ми ходимо на патрулі, але наша основна робота — це спілкування з вразливими категоріями населення».

Слід також зазначити, що не завжди окремі ініціативи та об’єднання людей ведуть до створення організації. Деякі молодіжні активісти з Маріуполя не бачать потреби в юридичному оформленні ГО:

«Мы делаем проекты, ищем спонсоров, помогаем детям. Нам не нужно регистрировать ГО, это слишком заморачивает нас. Мы пропагандируем здоровый образ жизни, спорт — для этого не нужно быть ГО или прочим».

Труднощі в молодіжній громадській діяльності на Донбасі

Перші труднощі, з якими стикаються молодіжні активісти на шляху інституціоналізації своєї діяльності, пов’язані зі **складністю процедури реєстрації ГО**:

«Ходить регистрировать ГО — это был самый настоящий ад для нас. Так как некоторым членам не было на тот момент еще 18 лет, нас 12 раз заворачивали и отказывали в регистрации, но с огромным боем, усилиями, мы добились своего».

«Ми приходили, нам казали: “Здравствуйте, а вы ат каво?”. “Ми хочемо громадську організацію зареєструвати”. “А ну давай документи”. І ми реєстрували організацію 4 місяці, тому що не було кому підказати, як зробити статут, ми це просто гуглили. Ми не знали, що нам потрібен повний пак документів... Робили самі, навчалися на власних помилках».

Труднощі реєстрації ГО пов’язані ще й з деякими **обмеженнями внутрішнього ресурсу** активістів, серед чого називалися:

— **відсутність досвіду**

«Ми не знали, як це правильно все зробити. У нас не було чітких інструкцій, ми все робили самі»;

— **брак часу**

«Ми би, можливо, і почали все це раніше, але реєстрація забирає дуже багато часу, а він є не завжди».

ГО Донбасу також скаржаться на **особливості грантової політики**, що дозволяють мешканцям інших регіонів реєструвати організації в Донецькій та Луганській областях з метою фінансової вигоди шляхом отримання грантів на проекти, спрямовані на розвиток регіону. Через це активісти Донбасу стикаються з додатковою **конкуренцією за обмежені ресурси** і, як наслідок, проблемами грошового забезпечення своєї діяльності. Тому вони іноді вдаються до того, що фактично як підрядники виконують грантові проекти організацій, які присутні в регіоні тільки на папері:

«Конкуренція з'являється за гранти, якщо чесно. Багато організацій реєструється на нашій території, але перебувають там, в Києві. Завжди цікаво зареєструвати організацію з назвою "Розвиток Донбасу", а в Києві все ж можливостей більше для пошуку... Часто буває так, що вони отримують гранти, а потім звертаються до нас з проханням, щоб ми щось там провели і реалізували».

Часто труднощі пов'язані з несприятливим **локальним соціальним контекстом**, в якому доводиться працювати молодіжним ГО Донецької та Луганської областей. Тут можна виокремити такі фактори:

- Нестача активних, вмотивованих людей, які могли б долучитися до громадської діяльності:

«Дуже часто всі ці проекти та заходи роблять одні й ті самі люди. Нам дуже важко знайти, долучити активних людей».

«У мене дуже велика проблема: я такий неформальний HR у нас в організації, і дуже-дуже важко набирати людей, які будуть дійсно заряджені і займатимуться громадською, політичною активністю. Тому що ми починаємо з волонтерства. Спочатку ніяких заохочень, спочатку якихось важливих стажувань або поїздок нема».

«У нас дуже мало в організації людей, які конкретними речами можуть займатись. Це дуже погано. Немає людини, яка б займалась айті, наприклад... Все-таки, хотілося б, щоб були компетентні люди, які через декілька років очолять відділи, управління. Щоб це була класна нова команда».

- Згадана нестача кадрів, яку відчують ГО Донбасу, пов'язана із відтоком активних людей з регіону:

«Як і раніше, так і сьогодні існує нестача кваліфікованих кадрів, бо робота ГО, які працюють стало, це не лише про... організувати мітинг або зробити петицію».

- Несприятливою є також протидія з боку проросійськи налаштованих мешканців Донбасу:

«Есть очень много людей, наших ровесников, которые не понимают нас и обзываются, мол, мы продались американцам и прочее. Логично, что это люди пророссийского настроя».

«Більше того, є дуже сильний проросійський рух. Ми бачимо людей, що протистоять нашому громадському, більш патріотичному руху, які не за-

цікавлені в розвитку регіону. І вони дійсно заважають, вони називають нас поганими словами: “агенти госдепу”».

Комунікація молодіжних ГО з громадськістю

Найпоширенішим каналом комунікації для молодіжних ГО Донбасу є соціальні мережі, серед яких чільне місце посідає Facebook. Інші соцмережі використовуються менше, але варто зауважити, що дехто досі користується ВКонтакте:

«Після того, як заборонили ВКонтакте, ми одразу всі перейшли на Facebook. Так, було незручно, але ми звикали, вчилися».

«Несмотря на этот запрет, я все равно пользуюсь ВК, так как там осталась вся важная информация, музыка, группы и прочее, я не хочу терять людей, которые там».

Традиційні ЗМІ використовуються значно рідше, переважно задля досягнення певної цільової аудиторії (головно старшого покоління).

Найпоширенішою практикою управління сторінками в соцмережах є їх колективне адміністрування, зазвичай керівниками ГО. Більшості організацій бракує ресурсів на розвиток комунікаційних напрямів взаємодії з цільовими аудиторіями, зокрема створення комунікаційних стратегій, управління комунікаціями та наймання професійного персоналу, який би опікувався поширенням інформації в соціальних мережах, комунікацією зі стейкхолдерами. Існує взаємозамінність, багатоголосся комунікаційної політики ГО:

«У нас нет какого-то определенного человека, который занимался бы введением страницы. Мы все понемногу ведем свои страницы».

«Раніше у нас була людина, яка відповідала за комунікації та СММ, але вона пішла, на її місце ніхто не прийшов і от вже довгий час всі разом по trochu адмініструємо, пишемо новини».

Втім, часто сторінки голів та окремих активних членів ГО є популярнішими за сторінки самих організацій, які, отже, починають виконувати другорядну роль у висвітленні активності ГО. Однією з проблем поширення інформації в соцмережах є те, що партнерські публічні сторінки з виходами на цільову аудиторію організацій часто просять гроші за публікацію матеріалів, що молодіжні ГО не завжди можуть собі дозволити:

«Это вообще странная тенденция. У меня на странице в два раза больше подписчиков, чем на странице ГО, и как бы я не пытался перетянуть эту аудиторию туда, все равно цифра не меняется».

«Мы часто обращаемся к разным людям, которые там блогеры или имеют много подписчиков, чтобы они просто упомянули про нашу организацию, но все они просят деньги, которых у нас и так нет».

Використання російських соціальних мереж та ставлення до них

Соціальна мережа «ВКонтакте» є єдиною серед заборонених в Україні російських соцмереж, яку використовують для комунікації молодіжні громадські активісти Донбасу. Всі організації користувалися чи користуються нею, окрім тих, що утворилися після відповідної заборони:

«Когда создавалась наша организация, ВКонтакте уже не было. Мы с разных эпох».

Наразі більшість відмовилася від використання ВКонтакте і вважає заборону обґрунтованим і правильним кроком з боку влади, хоч деякі опитані й кажуть, що комунікація через ВК була ефективною. Також серед громадських активістів побутує думка, що сучасна молодь, до якої вони себе відносять, не користується ВК:

«У меня мало друзей, которые пользуются ВК».

«Это правильно, что его запретили. Да, сначала было сложно, но потом привыкаешь и уже понимаешь, что не все так плохо».

Використання ВК після його заборони деякі активісти пояснюють небажанням втрачати аудиторію, особливо з непідконтрольної частини Донбасу. Зокрема через ВК вони знаходять на окупованих територіях людей зі спільними інтересами й залучають їх для участі й організації подій на підконтрольному Донбасі. Таким прикладом є змагання з вуличної гімнастики (англійською streetworkout), в яких взяли участь спортсмени з непідконтрольних територій.

Водночас однією з причин подальшого використання ВК є негативне ставлення поодиноких активістів до заборони соцмережі:

«Я очень плохо отношусь к запрету ВК. Какая может быть демократия и свобода слова, если мне запрещают делать то, что я хочу?»

«Вы считаете, что после запрета ВК пропаганды стало меньше? А я вот так не считаю».

Однією з проблем у поширенні ідей та інформації про ініціативи молодіжних ГО є труднощі з таргетуванням реклами в мережі «Фейсбук» як на аудиторії з непідконтрольних територій Донбасу, так і з Криму. Тоді як ВК дозволяє це робити:

«Столкнулся с такой интересной ситуацией, что Facebook не пускает таргетную рекламу на Крым и Донбасс, из-за санкций. Пару раз пришлось даже деньги возвращать, хотя с рекламой в ВК такого нет, потому и продолжаем там работать».

Як наслідок, окремі активісти, приймаючи заборону та виконуючи рішення держави, висловлюють жаль щодо подальшої неможливості працювати з аудиторією ВК:

«И, запретив ВКонтакте, вместо того, чтобы дать нам возможность общаться с той стороной. У меня был план разработан: мы все группы по Луганской области знали, группы городов и мы там постоянно выкладываем».

ли информацию, мол, приезжайте учиться к нам, мы им давали посылы правильные, мы сами на своем уровне разработали такие посылы, что можно писать, что не нужно грубить там и так далее. Чтобы людей привлекать хотя бы. А потом говорят: «Запрещено». Ну, как говорится, на «нет» и суда нет. Но у нас была стратегия работы с той стороной, с тем контингентом, который просто загородили, причем загородили на официальном уровне».

СПІВПРАЦЯ ІЗ ЗОВНІШНІМИ СТРУКТУРАМИ

Разом зі здатністю окремих активістів до об'єднання та збільшення організаційної спроможності ефективність молодіжного громадського сектору значною мірою залежить і від успішності взаємодії із зовнішніми структурами. Серед останніх першочергову важливість мають ті, в яких служіння громадськості є суттєвою складовою діяльності. У зв'язку з цим команда ШПА звернула увагу на особливості співпраці молодіжного громадського руху з такими акторами, як державні інституції, інші ГО та медіа. Ми запитали як про досвід вдалого партнерства для досягнення спільної мети, так і про типові труднощі та сценарії такої взаємодії.

Взаємодія з владними інституціями

Кожна громадська організація рано чи пізно приходить до потреби взаємодіяти з органами влади чи місцевого самоврядування. Від того, наскільки ця співпраця буде успішною, залежить не тільки можливість отримувати підтримку з боку влади під час проведення заходів чи акцій, а й потенціал досягнення поставлених ГО завдань через адвокацію своїх ідей.

Як показали результати проведених фокус-груп, поширеними **труднощами, з якими стикаються активісти під час взаємодії з владою**, є:

- Залежність від політичного контексту регіону:
 - дотримуючись позапартійних позицій, дехто з активістів не бажає реалізовувати суспільно корисні проекти через страх, що вони потенційно можуть бути використані як піар політичними силами, які знаходяться при владі:
«К нам очень часто обращаются представители оппоблока после наших мероприятий и просят говорить, что это они помогали нам организовать. На деле это не так. Я не хочу пиарить оппоблок, из-за этого у меня пропадает желания вообще что-то делать»;
 - якщо ж активісти знаходять підтримку своїх проєктів від певних політичних сил, то можуть наразитися на протидію з боку їхніх конкурентів:
«Вот недавно в оперном театре проводили выступление, дошло до того, что нам городской совет не позволил подключиться к электричеству. Не позволил, потому что выступить нас пригласила политическая партия “Слуга народа”, а кто в горсовете — Вы прекрасно знаете (оппоблок). Точки соприкосновения мы не нашли, и пришлось везти генератор, подключать всё, что нам нужно... Я не считаю, что это вполне нормально, и скоро это изменится, ждём».

- Байдужість з боку влади. При чому на локальному рівні цієї байдужості менше. Наприклад, відмічалася різниця в ставленні районної та міської влади:
 - «Мы обращались в комитет районной власти, где нас откровенно послали, но мы не сдались. Позже с такой же идеей пришли к представителю городской власти, и тут получили поддержку на реализацию проекта, почему так, я не понимаю».
 - «...что касается районной власти, поддержки никакой нет... Есть у нас ещё другая ветка власти, это исполнительный комитет міської ради, мер. Там в принципе у нас взаимопонимание и сотрудничество по многим проектам. Взаимодействие есть, но вопрос в том, что этот город не имеет столько ресурсов: это и коммунальное майно, и какой-то другой ресурс в плане каких-то рычагов влияния власти — их очень мало, потому что все управления и структуры подчинены району, это и отдел образования, и отдел культуры, медицины и т. д.».
- Відсутність фінансової підтримки з боку влади:
 - «Чаще всего про нас вспоминает власть, когда им нужно попиариться или что-то на нас скинуть, что касается финансовой поддержки, то тут все очень плохо».
- Нестабільність підтримки влади:
 - «У нас все тут решает “Метинвест”, и если твои действия не совпадают с его, то они могут прикрыть твой проект еще до начала его реализации. У них тут монополия на все».
- Забюрократизованість та відірваність місцевої влади від реалій громадського життя:
 - «Иногда хочется податься на какой-то проект, причем сделать это от города, но потом, как видишь те условия, ту бюрократию, что они требуют, отбивает любое желания».
 - «Ми, взагалі, Молодіжна рада при Виконавчому комітеті... міської ради. Проте нас сесія не може легітимізувати, тому що з області подзвонили і сказали: “Областной молодежный совет еще не создали и вам, значит, еще рано”. Ми сказали: “Соррі, у нас є протокол, ми проголосували, у нас є команда, яка працює, ...є проекти вже виконані. В чому проблема?”... “Придерживайтесь плана”... Це забюрократизовано, сумно і з-під палки».
- Намагання з боку влади впливати на молодіжні ГО:
 - «Как бы это странно не звучало, но власть ищет разные способы влияния на нас. Им не нравится, что мы независимые».
 - «У нас окремо були студентські ради, зрозуміло, шкільні ради, шкільна рада всього міста була, але хотілось хлопцям об'єднати це все в одне русло і обрати найактивніших, скажімо так, і вже далі розвивати місто. Але потім, коли ця ідея перейшла в реалізацію міською радою, вона трошки спалюжилась... Вона [міська рада] дуже багато впливу має туди, і це погано, бо це, мені здається, молодь повинна була вирішувати різні питання».

- Привласнення успіхів ГО владою:

«Мне очень запомнился момент, когда мы провели мероприятия, а на следующий день на сайте города было написано, что это сделали при поддержке нашей власти. Как вы понимаете, поддержки там не было».

«...отношение такое: вы [ГО] отчитайтесь, мы [районная власть] эти отчёты посдаём, Старобельский район снова получит первое место по всем показателям, а мы дальше вас гнобить».

Попри численні перешкоди є й **випадки успішної співпраці ГО Донбасу з владою**, її окремими органами та державними установами, наприклад, зі школами та університетами. Також існують ГО при правоохоронних органах:

«Співпраця з органами влади в нас дуже добре налагоджена... Всі наші члени організації, вони є членами / експертами групи стратегії громадського руху, дорадчих органів міської ради, національної поліції. Нас запрошують з задоволенням, тому що ми знаємо проблематику, є що сказати. Крім того, є таке бажання долучати науковців до всіх цих процесів».

«Якщо загалом взяти курс, то вони дійсно сприяють. Ми маємо це приміщення, ми маємо різні бонуси від них... Вони долучаються до івентів фінансово, організаційно, допомагають знайти великі приміщення. Ще ж наша організація специфічна: ми працюємо дуже тісно зі школами. Тобто ми займаємось соціальним шкільним підприємництвом... Міська влада і структури якогось більш низького рангу: директора шкіл, міською допомагають нам з ними співпрацювати».

Однак результати дослідження показують, що існує потреба в унезалеженні молодіжного громадського руху від впливу влади, який, зокрема, полягає в адміністративному втручанні в реалізацію проєктів ГО, наданні ресурсів або ж унеможливленні доступу до них. Випадки байдужості влади, нестабільність підтримки, відмова у виділенні фінансової допомоги на ініціативи ГО або ж намагання використати їх для піару окремих політичних сил вказують на необхідність створення інструментів інституційної співпраці, які дозволять підтримувати ефективну взаємодію з владою різних рівнів незалежно від політичної кон'юнктури.

Співпраця з іншими громадськими організаціями

Співпраця молодіжних громадських організацій Донбасу не обмежується органами влади: вони також **взаємодіють з іншими представниками громадського сектору**. Така співпраця відбувається за двома моделями: (1) співпраця за окремими проєктами та (2) регулярне стійке партнерство.

У першому випадку співпраця виникає в таких типових ситуаціях:

- Коли одні ГО адмініструють гранти інших:

«Є ГО, які десь отримують гранти. У нас кілька разів громадські організації були адміністраторами різних грантів. Вони влаштовували конкурси ідей».

- Коли є ситуативна потреба в експертизі, якою володіє інша ГО:

«Ті проекти, в яких потрібно об'єднуватися, потрібна фаховість і знання інших членів команди з інших ГО, то це так, ми об'єднуємось. А щонайменше вони або ми поширюємо їхню інформацію про їхні успішні кейси, про їхню роботу, про їхні заходи, які відбуваються. Тобто ми якимось так в колаборації працюємо, для того, щоб аудиторія кожної ГО знала, що корисного відбувається в місті».

Регулярна співпраця між ГО прослідковується, коли:

- Створюються коаліції громадських організацій:

«Наша организация работает с различными общественными организациями, если об этом вопрос, и теми, которые находятся территориально в нашем городе, и не только, мы работаем и на область, и со всеукраинскими организациями. Мы состоим в нескольких коалициях общественных организаций. И не только общественных организаций. Мы состоим в 4 или 5 коалициях, некоторые более действенные, некоторые менее, но в принципе сотрудничество и с местными, и с всеукраинскими организациями, и помощь более молодым организациям или инициативным группам с нашей стороны есть. Есть общие проекты, есть общие волонтерские проекты и грантовые проекты. Мы открыты к сотрудничеству».

- ГО та їхні окремі представники дружать між собою:

«Ми налагодили комунікацію з місцевими активними організаціями: Студентська Молодіжна Рада, “Хочу Буду”, “Сіверський Донець”, такі декілька організацій, які щось роблять, і ми активно з ними співпрацюємо».

- Коли активісти є членами одночасно кількох ГО:

«Дуже часто ми виступаємо разом усі, тобто: університет, “Фундація”, “Ресурсний центр”, в принципі, намагаємось вести таке активне співжиття».

Взаємодія із засобами масової інформації

Загалом більшість громадських активістів задоволені висвітленням їхньої діяльності в ЗМІ. Через переважно локальну спрямованість діяльності молодіжних ГО Донбасу вони в основному співпрацюють з місцевими медіа. Випадки висвітлення їхньої активності в загальноукраїнських ЗМІ є поодинокими:

«Как правило, мы работаем только с местными СМИ, но изредка выходит, что про нас говорят на общенациональных. Так приятно иногда видеть себя на том же “1+1”, но это уже, если очень чем-то смогли их удивить, просто так они никогда не приезжают, сколько бы мы их не звали».

На основі особливостей співпраці ГО Донбасу з місцевими ЗМІ виділяються такі типові сценарії їхньої взаємодії:

- ЗМІ публікують інформацію про заходи молодіжних активістів, однак не згадують про назви ГО та імена організаторів, називаючи їх загальними словами, наприклад, “молоддю міста”. Зазвичай це виникає в ситуації, коли представники місцевої влади мають вплив на ЗМІ та конфліктують з молодіжними активістами або ж бачать у них політичних конкурентів:

«У нас була ситуація, коли ми організували захід в себе в місті, приїхало ЗМІ, знімали, ми давали інтерв'ю, а потім, коли дивилися, то нас підписали не як представники організації, а як “молодь міста”, і це насправді дуже прикро».

- Взаємодія обмежується тим, що ЗМІ час від часу беруть у представників молодіжного громадського руху Донбасу інтерв'ю та звертаються за коментарями:

«Коли щось відбувається, буває таке, що до нас звертаються... за коментарями».

«Но когда есть заинтересованность самих СМИ что-то высветить, они ищут какие-то успешные истории, тогда они обращаются к нам. Когда у них есть какой-то проект, им нужно что-то посмотреть, с кем-то поговорить, тогда обращаются. Когда мы сами ищем поддержки, к сожалению, здесь все намного хуже».

- Активна співпраця, яка характеризується охочим висвітленням та анонсуванням подій, пов'язаних з ГО Донбасу, сталою комунікацією між журналістами та активістами:

«У нас є певна налагоджена комунікація з певними місцевими ЗМІ. Ми працюємо за схемою, що повідомляємо їм, що у нас буде така подія, а вони вже кажуть, цікаво їм чи ні».

«Мы регулярно взаимодействуем со ЗМИ. В Краматорске, например, мы взаимодействуем почти со всеми ЗМИ, которые есть: это и телевидение, и радио, и газеты. И даже есть донбасские, например, “UA.Донбасс”, они тоже хорошие наши друзья: почти на каждом нашем проекте они присутствовали. И вот недавно я даже попал в спецпроект “Нового времени”, то есть в принципе к нам приехали журналисты, вот уже есть выпуск напечатанный, совместный проект с ЮНИСЕФ, и тоже по сути освещали деятельность общественников Донбасса».

«У нас є міські ЗМІ — “06274” — найпопулярніший сайт міста. Вони дуже часто публікують, можуть до нас за коментарем звернутися, ми можемо їм сказати: “Ось у нас тут був івент — опублікуйте”. Є “Бахмут IN.UA”, вони, до речі, теж працюють по гранту від “Відродження”. Вони нас іноді публікують. Пару разів було і в газетах, але у нас їх дуже мало і старше покоління газети майже не читає, бо вони надто слабкі у нас. І телебачення було пару разів, коли ми проекти презентували. До нас приходили, брали [інтерв'ю]».

- ЗМІ поширюють інформацію після певної події за участю молодіжних активістів, однак відмовляються безкоштовно розповідати про майбутні заходи.

«Дуже часто наші ЗМІ публікують інформацію вже після події. Для мене особисто це образливо, адже якщо б вони зробили це до події, то про нас би дізналось значно більше людей, які б прийшли на це все, а так виходить тільки постфактум».

ВІЗІЯ МАЙБУТНЬОГО ДЕРЖАВИ ТА ДОНЕЦЬКОЇ І ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ

Молодіжні активісти Донецької та Луганської областей — це ті люди, які не лише прагнуть змінити сьогодення, а і формуватимуть майбутнє цього регіону. Частина з них є лідерами думок у вузьких колах громадських активістів або навіть у локальних спільнотах. Інші планують згодом розпочати політичну кар'єру або стати державним службовцями. Так чи інакше, їхнє бачення майбутнього Донецької та Луганської областей (підконтрольних і тимчасово окупованих районів), всієї держави, оцінка сьогоденної політики реінтеграції та її подальших перспектив прямо впливатимуть на реалії розвитку регіону та можливість відновлення територіальної цілісності України. Зважаючи на важливу роль представників молодіжних громадських організацій як суб'єктів змін, наша дослідницька команда вирішила поцікавитись: яких зрушень на Донбасі очікують молоді активісти через п'ять та десять років і яким вони бачать шлях реінтеграції тимчасово окупованих територій.

Бачення майбутнього Донбасу через 5 та 10 років

Молодіжні активісти позитивно оцінюють розвиток підконтрольних територій Донецької та Луганської областей, що відбувся внаслідок збільшення міжнародних інвестицій після 2014 року, а також прогнозують збереження цієї тенденції. Водночас представники молодіжного громадського руху на Донбасі виокремлюють реальні очікування щодо майбутнього свого регіону та бажані. Зокрема ніхто з учасників фокус-груп не вважає реалістичним повернення контролю над окупованими частинами Луганської та Донецької областей протягом найближчих п'яти років, але більшість з них погоджується, що хотіла б цього.

До векторів розвитку **підконтрольних територій**, які представники молодіжних організацій вважають бажаними, проте висловлюють сумнів щодо можливості їх реалізації, належать такі:

- зростання рівня відповідальності та громадянської свідомості громадян;
- залучення більшої кількості людей до громадської активності;
- розвиток малого та середнього бізнесу, демонополізація місцевої економіки;
- покращення ставлення місцевого населення до української мови.

Щодо очікуваного майбутнього підконтрольних територій настрої активістів Донбасу є позитивними. Насамперед така позиція пов'язана з позитивною оцінкою динаміки розвитку регіону після 2014 року. Що важливо, учасники відзначають розвиток не лише великих міст, а й містечок:

«Ще я бачу, що мені дуже подобається, що на Донбасі є потужними не тільки великі міста по типу Краматорська, але й невеличкі. Наприклад, у тій самій Костянтинівці, яка значно менша за Краматорськ, є дуже потужна організація “Друзі”. Вони також зростають великими темпами, вони контролюють усю тусовку Костянтинівки. У Слов’янську є “Теплиця”, у Лимані є “Альтанка”. Тобто у кожному невеличкому місті є свої платформи, і я бачу, як вони вже зараз змінюють свої локальні громади і це буде продовжуватись далі».

Як наслідок, молодіжні активісти очікують подальшого розвитку регіону, зокрема за рахунок таких чинників:

- розвиток громадського сектору: продовження грантової підтримки та згодом забезпечення сталості й автономності громадських організацій;
- розвиток малого та середнього бізнесу.

Слід також зазначити, що учасники дослідження проєктують бачення розвитку власного міста на решту регіону:

«У першу чергу по Маріуполю, на даний час, я бачу розвиток, і я прогножую, що за 5 років Маріуполь серйозно прибавить в розвитку: і в економічному, і в розвитку саме громадських ініціатив, тому що на даний час створюється багато платформ. Маріуполь зараз цікавий, тому що тут велике фінансування з країн Європейського союзу, Канади, США, і тому тут багато фінансових вливань, які досить корисні».

Водночас учасники фокус-груп по-різному оцінюють перспективи подальшої підтримки донорами громадських ініціатив у Донецькій та Луганській областях. Частини вважає, що обсяги фінансування продовжуватимуть збільшуватись:

«Про нас знають, нам допомагають. После войны сюда зайдет еще больше денег и благодаря этому будет развитие региона, и он будет восстановлен».

Тим часом інша частина поділяє думку, що інвестиції в регіон поступово зменшуватимуться:

«З підконтрольних, то я бачу, що розвиток продовжиться, але темпи знизяться. Тому що потік фінансів сюди стає потрошки меншим. Але тут вже непогана локальна економіка. Я бачу, що на Донбасі, в Краматорську так точно. Мале підприємництво, ми з цим працюємо, бачимо, як це працює, соціальне підприємництво відкривається. Взагалі Донбас, в якому сенсі, став полігоном соціальних інновацій».

Проте потенційне скорочення фінансування деякі активісти сприймають не як проблему, а як стимул до пошуків шляхів забезпечення сталої діяльності громадського сектору:

«З підконтрольними територіями все добре. Громадський сектор стане ще потужнішим. Громадська діяльність вийде, нарешті, на сталий рівень, можливо, навіть на рівень самофінансування».

Бачення майбутнього непідконтрольних територій Донбасу є песимістичним, так само, як і сприйняття того, що там відбувається зараз.

Переважна більшість активістів висловлює бажання повернення контролю над окупованими територіями, а деякі навіть сподіваються на конкретний час повернення:

«Я очень надеюсь, что сейчас все будет идти на утихомиранные процессы и уже к 2023 году к нам вернется неподконтрольный Донбасс, а к 2025-му — и Крым».

Проте, коли йдеться про реальні очікування, більшість учасників фокус-груп скептично ставиться до перспектив повернення контролю над ОРДЛО навіть у довгостроковій перспективі, розглядаючи сценарій замороження конфлікту як не найгірший варіант майбутнього:

«У мене таке стійке відчуття, що це буде фроузен-конфлікт, тобто заморожений конфлікт. Я не дуже хочу, аби так сталося, але в мене чомусь таке відчуття, що так воно буде все це відбуватися. Тому що стороні конфлікту — Російській Федерації — дуже не вигідно, аби рана на тлі України загоювалася».

«Якщо казати щодо їхнього повернення, то я не впевнений, що вони повернуться через 5 років. Я думаю, що це більш такий Придністровський сценарій, Абхазія, тобто уже ніколи не повернеться».

«Мне кажется, так и останется, и это будет не худший вариант. Я, если честно, не вижу, как эти люди... Такие проблемы либо решаются за один день, за два, за неделю, но точно не за пять лет. Если за 5 лет никто ничего не смог решить, то не решат и за следующие 5 лет. Значит, скорее всего, так и останется. Ну и повторяю: это не худший вариант. По крайней мере, не будет никаких новых отвоёванных территорий, где, помимо военных, погибают еще и мирные люди».

Серед цієї більшості є ті, хто не вірить і не бажає повернення контролю над ОРДЛО навіть у далекому майбутньому через неможливість примирення з людьми, які жили під окупацією:

«Ніколи не повернуться... Але я б не хотів, щоб вони поверталися, тому що об'єднання з тими людьми неможливе. Територіально — ми візьмемо, але людей — ні».

Частина ж учасників дослідження висловлює розгубленість щодо майбутнього цих територій:

«Невідомо, що буде далі».

«Ну, я не можу точно сказати, як зміниться країна, тому що все залежить від людей. Якщо ми будемо старатися щось змінити, цікавитися чимось новим, розвивати нашу країну, тоді все буде дуже добре. А якщо ні...»

Розмірковуючи над тими чинниками, які можуть вплинути на процес реінтеграції ОРДЛО, частина активістів зазначає, що перспективи повернення визначаються

політичними факторами, інша ж переконана, що це залежить від наявності достатнього людського капіталу, особливо молоді. Тож частина респондентів висловила стриману надію щодо покращення ситуації у зв'язку зі зміною влади:

«После прихода Зеленского появилась какая-то надежда, что война наконец-то закончится, но что будет на самом деле дальше, вообще непонятно».

«З приводу того, чи звільняться ці території, чи ні. Це вже дуже складне питання. Я вважаю, що нам треба спостерігати за діями новообраного президента та зробити правильний вибір на майбутніх виборах у Верховну Раду. Потім вже можна буде робити певні висновки. Идём ли мы в направлении того, что территории освободятся, либо мы отдаляемся от этого».

Водночас поодинокі активісти стверджують, що цим взагалі не мають займатися політики:

«Пока политики будут там что-то решать, это никогда не закончится».

Характеристика населення непідконтрольних територій

Попри те, що ми не ставили молодіжним активістам окремого запитання про ставлення до людей, які проживають на непідконтрольних територіях, учасники фокус-груп, відповідаючи на інші запитання, ділились своїми оцінками мешканців ОРДЛО. Основними характеристиками, які зазначають респонденти, є пасивність, небажання критично мислити та визнавати помилки. Як наслідок, молодіжні громадські активісти висловлюють нерозуміння загальної позиції людей з непідконтрольних територій.

Тож під час обговорення учасники озвучили думку, що громадяни, які проживають на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей, добровільно відмовляються сприймати правдиву інформацію про ситуацію в так званих «республіках», натомість слідує тій позиції, яка насаджується місцевою владою:

«Я могу сказать, что люди, реально, навіть маючи інформацію, не хочуть її чути і не хочуть її сприймати. Вони мають два варіанти вирішення шляху, але все ж таки роблять вигляд, що є тільки один вихід, який диктується тією чи іншою владою. І вони не приймають щось інше».

Частина представників молодіжних громадських організацій погоджується, що мешканці ОРДЛО некоректно сприймають реальність, хоча водночас і відмічають, що матеріальна раціональність мотивує їх підтримувати зв'язки з Україною:

«У людей, которые живут на неподконтрольной территории Донбасса — кренинизм. Дело в том, что они не воспринимают реальность. Люди, которые живут там, они тупо не воспринимают реальность. Но телевизор всё ещё побеждает холодильник, они регулярно выезжают на эти терри-

тории покупать продукты, получают зарплаты, пенсии. Они сами видят, что украинские блокпосты работают в плане пропускной способности значительно быстрее, чем ДНРовские. Они сами видят, что продукты здесь в два-три раза дешевле и качественнее, чем там. Они сами видят, что пенсия тут в три раза выше, чем там. Но они всё равно выбирают ТОТ».

Саме матеріальні та фінансові питання, за свідченнями учасників фокус-груп, посилюють у населення ТОТ невдоволення своїм становищем та викликають думки про неправильність подій, які відбулись у 2014 році:

«Как человек, который довольно часто туда ездит, ну очень часто, я всё ещё некоторые связи там поддерживаю с молодёжью, которая там осталась, и я многим из них сочувствую. Там, к сожалению, сейчас осталось большинство, их там большинство населения, которое очень верит в светлое будущее не с Украиной, и эта вера, к сожалению, у них до сих пор очень крепко укоренилась. Да, там есть сейчас некоторое движение в сторону того, что зря всё это затеялось, что это того не стоило. Там сейчас довольно сложно: у многих пенсия по 2000 рублей, учитывая то, что цены сейчас там в 2 раза выше, чем в Украине, из-за того что там сложно, люди начинают понемногу, и то не все, а только некоторые, понимать, что лучше бы этого не было, но очень много верующих, очень много оставшихся, которые до сих пор считают, что это было правильное действие».

Більшість тих, хто так чи інакше згадував про мешканців ОРДЛО, звертали увагу на той факт, що серед населення ТОТ домінує негативне ставлення до України:

«Це дуже якимось бридко і страшно про людей, які там залишились. У мене теж досить багато таких людей. Я не розумію, як можна бути такими, як вони? Люди, которые видят в Украине абсолютное зло, но при этом живут сами в ужасных условиях и не хотят ничего менять».

Водночас, розмірковуючи над конкретними діями, які українська влада потенційно мала б здійснити щодо тих мешканців ОРДЛО, які працювали в адміністрації так званих «ДНР/ЛНР», більшість респондентів є більш обережною у своїх висловлюваннях та підтримують диференційований підхід до визначення відповідальності осіб, який ґрунтується на розгляді та аналізі кожної справи окремо замість застосування «універсальних» рішень.

Окремі представники молодіжних організацій вважають, що ступінь відповідальності має залежати від тієї ролі, яку людина виконувала в так званій «адміністрації республік», хоча і пропонують запроваджувати обмеження для певних категорій осіб:

«Если воевали — однозначно да, работники администрации не должны будут у нас на госслужбе работать. Сидеть в тюрьме — я не знаю, это законодательная база должна быть под это подстроена. Но на госслужбе я не хотел бы работать с человеком, который работал при той власти».

Частина активістів, підтримуючи ідею диференційованого підходу, визнає, що причиною роботи в «адміністрації» не завжди є її політична підтримка, а часом матеріальна скрута та неможливість заробити кошти іншим способом:

«Ви розумієте, хто працював технічним спеціалістом в клінінгу через те, що в нього не було грошей, треба було якось на хліб заробити і він вирішив не вбивати і не красти, а помити поли в окупаційній адміністрації, то за це не треба саджати. А коли ти приймав рішення або готував ці рішення, які вплинули на державну політику і вплинули на політику відносин між Україною і окупованою територією, то за це, певно, треба судити».

«Смотря кем работал, конечно. Если роль какая-то значащая, то наверняка человек идейный... И да, и нет. Да, потому что и вроде предательство, и вроде они работали, и гораздо проще просто всех пересадить, но при этом не то чтобы с моральной, но с такой объективной точки зрения, люди, идя на работу, просто пытаются выжить и при этом не все делали что-то страшное, возможно, кто-то даже пытался что-то улучшить, а потом его отправили окопы копать».

Ставлення до можливих поступок з боку України задля відновлення контролю над усім Донбасом

Загалом ідея поступок з боку України сприймається негативно. Якщо активісти громадського руху Донбасу їх і допускають, то в доволі вузьких межах. Щодо **політико-правової площини цих поступок**, то говорилося, що робити в цьому напрямку можна «все, що не суперечить Конституції». Щодо **правових поступок**, то активісти не погоджуються на жодну легалізацію збройних формувань, які діють на окупованій частині регіону.

Варто відзначити, що воєнний характер конфлікту сприймається одними активістами Донбасу як аргумент, що доводить необхідність поступок, тимчасом як для інших — їх неможливість. Наприклад, активіст зі Северодонецька стверджує, що *«пролилась кров, и надо чтобы Президент с остальными приняли какое-то решение об уступках»*. Тоді як активіст з Краматорська вважає неможливими поступки в політичній та культурній сферах, зокрема відмову від євроатлантичного шляху та української мови як єдиної державної, аргументуючи свою позицію тією самою тезою: *«Ми за це п'ять років кров проливали»*.

Частина активістів займає щодо поступок жорстку безкомпромісну позицію, аргументуючи це так:

- Попередні поступки були неуспішними:

«Я вважаю, що українська влада вже намагалася йти на поступки: мінський формат — це була спроба якийсь компроміс зробити, якось домовитись, але ми бачимо неефективність».

- Поступки не мають обґрунтування:
«Вони забрали в нас пів буханки хлібу, а тепер намагаються її назад нам продати».
- Поступки призведуть до погіршення:
«Мені здається, що будь-які поступки на війні з ворогом — це все рівно, що програти. Які б ми не робили...»
«Я хочу сказати, що ни на какие “поступки” я не хочу, чтоб шёл Президент Украины... Несмотря на то, что у меня там остался дом, остались родственники, неимоверная тоска за теми территориями, которые я считаю украинскими, вот. Нет, сейчас не на часе говорить о том, что нужно идти на какие-то “поступки” для того, чтобы вернуть. Я боюсь, чтобы не стало хуже с этим “поступками”, чем мы имеем на сегодняшний день».

Неприйнятними для більшості активістів є поступки щодо **територіальної цілісності** України. Зокрема активісти поділяють такі позиції:

- Жодних територіальних поступок:
«Ніяких поступок територіальних, особливий статус — це трошки незрозуміло, на цій території має бути український прапор, стовідсотково, і українська влада. Ніякої легалізації військових формувань, все».
- Ніякої автономії, перспективи надання Донбасу так званого особливого статусу розглядаються як незрозумілі та небезпечні:
«Якщо ми підемо на особливий статус, ми просто легалізуємо країну всередині нашої країни».
«Унітарність, державність, цілісність — тут не має бути ніяких поступок, інакше це призведе до того, що нами будуть маніпулювати».

Серед громадських активістів суперечливою є думка, висловлена окремими учасниками дослідження, щодо можливості поступок у культурній сфері, зокрема в питаннях мови та віри:

«Щодо поступок, то, на мій погляд, і завжди я вважав, що мова — це не принципово. Мы захотели — на английском говорим, захотели — на украинском. То есть вот тут поступка. И там же самый принципиальный камень преткновения был “нас заставят говорить на украинском языке”».
«Мабуть, зараз роздувається питання щодо віри і церков: Московський патріархат, український, Томоси, не Томоси».

На противагу такій позиції частина громадських активістів вважає, що українська мова є важливим чинником об'єднання країни, а тому поступки в цьому питанні не є доцільними:

«У нас, наприклад, про мову дуже багато хто каже: “Мені все одно”. Мені це не дуже подобається, бо коли у нас починаєш розмовляти українською, тобі починають затикати рот, казати: “Вот, Донбасс всю жизнь говорил на русском, мы так и дальше будем”. Мені це дуже не подобається, хотілося б, щоб люди зрозуміли, що ми єдина країна, що у нас є своя мова, що ми повинні якось єднатися через це».

Так само немає одностайності серед активістів і в ставленні до **можливості переговорів** з представниками так званих «ДНР» та «ЛНР»:

«Я вважаю, що перемовини все одно, визнаєте ви їх, не визнаєте, але вони мають бути, тому що там дуже багато людей, які бояться, що, коли повернеться Україна, то буде там помста..., тому домовлятися все одно треба, правдою, неправдою, хитрощами».

«Я не знаю вдалих прикладів (у нас же демократія, думки різняться) перемовин з терористами, тому перемовлятися з ними. А що з ними перемовлятися? Немає прикладів в історії, коли це вдало було».

Бачення відносин з Росією

Абсолютна більшість представників молодіжних громадських організацій, які взяли участь в дослідженні, поділяють позицію, що наразі побудова будь-яких позитивних відносин з Росією не є ані доцільною, ані можливою. Водночас частина активістів допускає діалог за певних умов у майбутньому або вважає, що він є вимушеним, але необхідним кроком на шляху до завершення війни. Тож спектр позицій активістів щодо взаємодії з Росією представлений так:

- Не може бути ніяких відносин:
«Мне кажется, уже нельзя строить [вѣдносини], вообще. Ни нынешней власти, ни будущей».
- Відносини неможливі до моменту повернення Росією окупованих територій:
«Пока Россия покушается на территорию других стран, пока Россия хотя бы ногой присутствует на украинской территории, в Крыму или на Донбассе, пока Россия ущемляет свободы наших сограждан, политических заключенных у себя, пока есть хотя бы один подобный случай — с ними нельзя вести никаких положительных переговоров, то есть никакой дружбы с Россией быть не может. И в принципе, как показывает вообще мировая история, дружить с Россией нельзя, это опасно для жизни. Но некоторые не учатся и очень хотят».
«Сорри, я не был дома уже 5 лет. Мой дом хотели отобрать, мою квартиру хотели отобрать, чтоб там жил какой-то "герой ДНР". Я уверен, что там есть прямой контроль Российской Федерации над теми территориями. У нас незаконно аннексировали Крым. Ну сорри, хотелось бы дружить со всеми, но я бы... Как говорится, верните наше, а там — давайте будем братьями, друзьями, ездить друг к другу в гости, рынок, торговля».
- Можна взаємодіяти з «іншою» Росією (тією, яку побудує свідомо молодь):
«И с Россией, которую построит осознанная молодежь, возможны какие-либо политические отношения. Но с нынешней — абсолютно нет. Это не та страна, с которой вообще можно вести какие-либо взаимодействия».

- Попри труднощі зараз українські підприємства змушені взаємодіяти з російськими компаніями, проте варто переорієнтовуватися на європейські ринки:
«Хотілося б відповісти “ніяк”, але у нас спільний кордон. Тому, хочемо ми цього або не хочемо, — нам треба вибудовувати якісь відносини. Я точно знаю, що, якщо повністю 100 % закриється російський ринок, всі наші підприємства не помруть... Я точно розумію, що є такі підприємства, які не можуть працювати без російського ринку, тому що там є те, що їм треба купувати для виробництва власного товару. Але поступово модернізуватися, робити конкурентоспроможний продукт і намагатися пропонувати його вже не тільки в Європу, а й по цілому світу».
- Переговори з Росією є вимушеним кроком на шляху до миру:
«На мій погляд, діалог потрібен, але з тим, хто приймає рішення... діалог потрібно проводити з Російською Федерацією, основною зацікавленою стороною в цьому конфлікті».
«Договариваться с Россией можно, но сложно».

Бачення державної політики реінтеграції окупованих територій

Більшість респондентів незадоволена державною політикою щодо реінтеграції непідконтрольного Донбасу. З цього питання активісти висловили песимістичні погляди: одні вважають, що така політика відсутня (*«Я її не бачу»*), тимчасом як інші — що політика реінтеграції потребує більш визначеного курсу (*«Нужно определяться»*).

Особливо виділялася важливість інформаційної політики щодо ОРДЛО, успіхи якої розцінювалися по-різному:

«Головну війну — інформаційну — ми вже програли».

«В інформаційній політиці програна битва, але не війна».

Зокрема означені й конкретні проблеми в інформаційному полі:

«Та ніяк, треба вкладати гроші в медіа. Якщо у нас вишка єдина на Луганськ працює через день, якщо військові дивляться “Россия 24”».

Один з учасників дослідження також висловив думку щодо необхідності діяльності Міністерства інформаційної політики:

«Я вот, к примеру, и без Министерства знаю, что такое плохо, что такое хорошо. По сути, это министерство пропаганды, стоит ли создавать министерство пропаганды? С точки зрения здравого смысла, не стоит, а с точки зрения государственного управления — стоит. Если бы мы жили в более развитом государстве, я бы предпочёл, чтобы их не существовало, но в текущих условиях они, наверное, должны существовать и просто компенсировать то, что льётся из России».

Рекомендації органам влади з боку активістів щодо політики реінтеграції окупованих територій Донецької та Луганської областей

Логічним продовженням обговорення оцінки молодіжними активістами реінтеграційної політики України став обмін думками щодо їхніх рекомендацій українським органам влади, які б дозволили зробити таку політику ефективнішою. Озвучені рекомендації стосувалися різних напрямків: інформаційної політики, створення діалогових платформ, правових особливостей реінтеграції та загального розвитку України, який мав би сприяти процесу реінтеграції.

В інформаційній сфері учасники фокус-груп рекомендують урізноманітнити та осучаснити канали комунікації держави з мешканцями ТОТ, а також приділяти більше уваги в цій комунікації висвітленню досягнень України:

- Використовувати для реінтеграції блогерів, які поширюють розважальний контент, спрямований на молодь.
- Використовувати соціальні мережі.
- Використовувати російськомовний канал, спрямований на жителів ОРДЛО.
- Застосовувати діджиталізацію з метою реінтеграції.
- На інформаційному фронті розповідати про здобутки України.
- Забезпечити незалежність журналістики.

Частина рекомендацій також стосується комунікацій, проте іншого виміру — міжособистісного. На думку молодіжних активістів, держава має створювати умови як для спілкування з мешканцями непідконтрольних територій, так і загалом жителів різних регіонів України:

- Використовувати діалогові платформи (для людей, передусім молоді, з обох боків лінії розмежування).
- Розвивати програми обміну, що стимулюють спілкування заходу та сходу України.

У контексті рекомендацій учасники фокус-груп згадували і про необхідність визначити особливості перехідного правосуддя:

- Застосовувати різнорівневі види відповідальності для мешканців з так званих «ЛДНР» залежно від ступеня тяжкості тих дій, які вони вчинили під час роботи в самопроголошених «органах влади та правоохоронних органах республік».

Часто представники молодіжних громадських організацій озвучували думку, що впливовим фактором реінтеграції є розвиток усіх регіонів України. Тож, на їхній погляд, досягнення в економічній сфері, у боротьбі з корупцією, утвердженні правової держави, реалізація інфраструктурних проєктів — все це має стимулювати вибір мешканців ОРДЛО на користь України:

- Розбудовувати українське середовище на підконтрольних територіях Донецької та Луганської областей (що стосується не тільки культури).
- Привести нормативну базу у відповідність з умовами сучасності.
- Розвивати інфраструктуру в прикордонних районах.

- Боротися з корупцією та монополіями.
- Варто не виділяти Донбас, а розвивати всю Україну, показуючи історію успіху мешканцям окупованих територій.

ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ ПРО СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ

Джерела, з яких кожен з нас регулярно отримує інформацію про локальні та світові події, впливають не лише на перелік тем, які нас цікавлять (*agenda setting*), а і на наше ставлення до цих подій. Частково цю функцію виконують ЗМІ, почасти — соціальні мережі, знайомі, друзі, колеги. Як результат, розуміння джерел інформації, якими послуговується людина, частково відкриває шлях до розуміння її позиції з того чи того питання. Ба більше, аналіз цих джерел може допомогти зробити інформаційні кампанії, спрямовані на комунікацію з нею, сфокусованішими та ефективнішими. Оскільки молодіжні активісти є одночасно і змінотворцями, і лідерами думок серед своїх однолітків чи цілих локальних громад, для органів влади, міжнародних, донорських та партнерських організацій важливо бути поінформованими, які інструменти комунікації є потенційно ефективними, кого з лідерів думок варто залучати для досягнення цільової аудиторії своїх проєктів, яким є інформаційне середовище молодіжних громадських активістів Донецької та Луганської областей.

Тож серед джерел інформації члени молодіжних ГО найчастіше називали не традиційні медіа (ТБ, радіо, друковані медіа), а соціальні мережі, часто не зазначаючи конкретних сторінок чи груп. Також популярними є канали в месенджері «Telegram».

Здебільшого молодіжні активісти читають / дивляться українські медіа та блогерів, однак для ширшої поінформованості також регулярно ознайомлюються з тим, як подають інформацію такі суперечливі ресурси, як «Страна.ua» чи блог Анатолія Шарія, хоч і ставляться до них переважно негативно:

«Я не люблю лівих блогерів і Дубінського ненавиджу. І Шарія не люблю. Проте я все дивлюся».

Серед **українських блогерів** найчастіше згадувалися такі: Олексій Арестович, Денис Казанський, Андрій Полтава, Віктор Таран, — які активно коментують саме події в політичній сфері.

Молодіжні активісти Донбасу також називали деяких **українських політиків**, за якими слідкують для отримання суспільно-політичної інформації. Серед них називали таких: Арсен Аваков, Антон Геращенко, Ірина Геращенко, Володимир Гройсман, Володимир Зеленський, Марія Іонова, Олег Ляшко, Петро Порошенко.

Популярними **українськими онлайн-виданнями** є: «Українська правда», «Цензор.НЕТ», «Гордон.ua», «Bigmir.net», «Корреспондент», «Klymenko Time».

Серед **передач на YouTube** опитані активісти переглядають ті, що поєднують розважальний та політичний контент: «Інтерв'ю у Гордона», «#@)є? \$0 з Майклом Щуром» (канал «Телебачення Торонто»), «Ясно.Понятно» з Олесею Медведєвою (YouTube-канал «Страна.ua»).

Щодо телебачення, поширеною є ситуація, коли представники молодіжних громадських організацій взагалі його не використовують як джерело інформації:

«У меня телевидение дома есть, но ним никто не пользуется дома. Никто не смотрит его».

«С 2014 года телевизор не смотрю».

Ті ж, хто переглядає **українські телеканали**, найчастіше називали як інформаційні («112 канал», «NewsOne»), так й інформаційно-розважальні («1+1»). Серед **телепередач** згадувалися: «Право на владу» («1+1»), «Народ проти» («ZIK»), «Антизомбі» («ICTV»), «Голос народу» («112 канал»).

Також абсолютна більшість негативно ставиться до російських телеканалів, проте допускає їх перегляд з метою отримання фактажу та критичного осмислення. Представники молодіжних ГО згадували про російські телеканали «Россия 24» та «Звезда». Негативне ставлення учасники фокус-груп висловили і до телеканалів так званих «ДНР» та «ЛНР».

Окрім цього, дехто слідкує за російськими блогерами, такими як Юрій Дудь та Олексій Навальний.

ВИСНОВКИ

Окупація окремих районів Донецької та Луганської областей та нинішні воєнні дії значною мірою визначають особливості суспільно-політичного життя регіону, зокрема й громадської активності молоді. Ці фактори впливають як на мотивацію молоді долучатись до громадської активності, так і на характер діяльності громадських організацій, які вони утворюють. Хоча активісти — учасники дослідження — говорять про широкий спектр мотивів особистого залучення, більшість з них пов'язана із початком війни, реагуванням на безпекові виклики та врегулюванням потреб, викликаних воєнним конфліктом. Війна в окремих районах Донецької та Луганської областей — базовий фактор, який стимулював переростання звичайної зацікавленості в активну участь у суспільному житті регіону.

Особливо важливими для розвитку молодіжної громадської активності є наявність осередків, які надають можливість зацікавленим людям познайомитися з одностудентами та отримати як знання про державу й суспільство, так і практичні навички корисної для громади діяльності. Такими осередками виступають шкільне й студентське самоврядування, тренінги та ініціативи від громадського сектору, державних органів, навчальних закладів і міжнародних організацій.

У комунікаціях з громадськістю молодіжні громадські організації найбільше покладаються на соціальні мережі. Більшість не має достатньо людських та фінансових ресурсів, щоб утримувати професійний персонал, який опікувався би питаннями комунікації, тому часто обов'язки з ведення сторінок у соціальних мережах розподілені серед кількох членів команди. Окрім того, особисті сторінки лідерів організацій часто є головним інструментом комунікації, оскільки мають більше охоплення аудиторії, ніж сторінки самих організацій. Російська соціальна мережа «ВКонтакте» є єдиною серед заборонених в Україні, якою користуються поодинокі активісти. Для більшості ГО її використання втратило або взагалі не мало актуальності.

Молодіжні ГО Донецької та Луганської областей діють в умовах обмежених внутрішніх ресурсів: найбільше не вистачає знань, кадрів та часу. Через особливості локального суспільного та політичного життя вони часто залишаються віч-на-віч з проблемами, які потребують залучення більших людських та матеріальних ресурсів, джерелами яких могла б виступати місцева громада або влада. Політичні розбіжності в поглядах ГО з місцевою владою можуть бути причиною як пасивного небажання обох сторін до співпраці, так і активної протидії з боку влади. З іншого боку, молодіжні ГО, які не мають розбіжностей в політичних поглядах з місцевою владою, але в окремих проектах співпрацюють з опозиційними політичними силами, можуть стати «заручниками політичної боротьби», що проявляється в перешкоджанні їхній діяльності. Крім того, через вплив Росії в регіоні молодіжні ГО стикаються зі спроти-

вом їхнім ініціативам з боку проросійськи налаштованої частини населення. Активна проукраїнська молодь, яка могла б підсилити їхню діяльність, поступово покидає Донбас.

Однак молодіжні ГО Донецької та Луганської областей демонструють і випадки успішної співпраці як між собою, так і з органами влади. В обох напрямках таке співробітництво може відбуватися на регулярній основі або в межах реалізації окремих ініціатив (і громадського сектору, і влади), що потребують тимчасового залучення більших ресурсів. Втім, співпраця громадських організацій з іншими структурами часто тримається на особистих контактах її членів, а спільнота активної молоді регіону є невеликою й розширюється повільно.

Відносини з місцевими традиційними медіа також можна охарактеризувати як скоріш успішні. Ці ЗМІ використовуються для поширення інформації про ініціативи молодіжних ГО, однак у співпраці з ними часом також виникають труднощі, пов'язані з політичною афіліацією власників ЗМІ.

Серед учасників дослідження спостерігається різниця між їхніми бажаннями щодо майбутнього окупованих і підконтрольних територій Донецької та Луганської області та реальною оцінкою перспектив регіону. Щодо перспектив підконтрольних частин Донецької та Луганської областей абсолютна більшість активістів прогнозує продовження розвитку громадського сектору, малого та середнього бізнесу. Водночас вони висловлюють бажання щодо залучення більшої кількості людей до громадської активності та демонополізації економіки регіону. Щодо непідконтрольних територій більшість представників молодіжних ГО поділяють прагнення до якомога скорішої реінтеграції ОРДЛО, хоча вважають це нереалістичним. Варто зазначити, що свої надії на позитивні зміни в ході завершення війни частина учасників дослідження пов'язує з приходом нового Президента України.

Молодіжні активісти також поділились своїми думками щодо населення тимчасово окупованих територій. Тож учасники фокус-груп здебільшого виказують нерозуміння та несприйняття світоглядної позиції громадян на ТОТ, які підтримують дії окупаційної влади. Водночас, коли йшлося про відповідальність за роботу в так званих «адміністраціях республік», представники молодіжних ГО висловлювали помірковану позицію, яка передбачає диференційований підхід до кожної такої людини, а отже, і різний рівень відповідальності.

Загальна оцінка молодіжними активістами політики держави щодо реінтеграції окупованих територій є незадовільною. Значна частина опитаних бачить прогалини в інформаційній політиці України: від забезпечення мовлення українських телеканалів до змістовного наповнення. Найконсолідованішою позицією є несприйняття поступок Росії, особливо територіальних. На думку більшості учасників фокус-груп, налагодження відносин з Росією можливе лише після виведення її військ з території України та завершення конфлікту.

Основним джерелом інформації для представників молодіжних громадських організацій є український сегмент Інтернету: онлайн-видання, блогери, соціальні мережі. Популярними є сторінки політичних експертів та політиків. Менш популярними серед учасників фокус-груп є традиційні ЗМІ: ніхто не використовує газети та радіо, лише частина дивиться телебачення. Для розуміння різних політичних позицій частина активістів переглядає блогерів та інформаційні ресурси з неоднозначною репутацією в Україні. Зокрема до таких належать і російські ЗМІ, однак ставлення до них негативне. Не сприймаються як надійні джерела й медіа так званих «ДНР» та «ЛНР».

РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ, МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ТА ДОНОРСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Сприяння інституційному розвитку громадських організацій

1. Відповідальним за роботу з молоддю підрозділам місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування в співпраці з територіальними управліннями юстиції організовувати тренінги щодо особливостей реєстрації громадської організації серед студентської молоді, під час яких надавати практичні рекомендації, обговорювати потенційні проблеми та їхні рішення, популяризувати сервіс «Онлайн-будинок юстиції»; забезпечити можливість отримання консультацій з цього питання; розміщувати тематичні інформаційні матеріали в місцях реєстрації (або посилання на такі матеріали).
2. Органам місцевого самоврядування проводити щорічно локальний форум громадянського суспільства з можливістю участі представників будь-якої ГО, зареєстрованої на території відповідної громади, як діалогової платформи між владою та громадським сектором на місцях.
3. Органам влади та місцевого самоврядування проводити заходи з інформування громадськості щодо можливостей отримання фінансування діяльності за програмами з державного та місцевого бюджетів. У межах цього проводити тренінги, вебінари щодо особливостей участі в програмах громадського бюджету.
4. Донорським організаціям сприяти інституційному розвитку ГО через організацію тематичних тренінгів, онлайн-порталів чи грантових програм, зокрема щодо комунікаційної роботи ГО; внести зміни до своїх політик, які б унеможливили отримання грантової підтримки, передбаченої для громадських організацій Донецької та Луганської областей, тими організаціями, які фізично розташовані в інших областях.

У сфері освіти та роботи з молоддю

1. Місцевим радам усіх рівнів сприяти розвитку учнівського та студентського самоврядування через створення ефективних учнівських та студентських місцевих рад з виділенням фінансування їхньої діяльності. Грантовим відділам місцевих рад та державних адміністрацій здійснювати пошук та моніторинг грантових можливостей на розвиток учнівського та студентського самоврядування, розширення їхньої співпраці з подібними органами за кордоном.

2. Місцевим департаментам освіти забезпечити навчання вчителів щодо особливостей роботи з дітьми-переселенцями, їхньої психологічної підтримки та запобігання дискримінації.
3. Органам місцевого самоврядування та місцевим державним адміністраціям комплексно сприяти закладам вищої освіти, що організовують дні відкритих дверей для абітурієнтів з ОРДЛО: поширювати інформацію про такі події на КПВВ, за день та в день днів відкритих дверей забезпечувати підвіз абітурієнтів та батьків від КПВВ до ЗВО.
4. Зкладам вищої освіти, що входять до мережі освітніх центрів «Донбас-Україна», організовувати дні відкритих дверей в онлайн-режимі.
5. Зкладам вищої освіти, які мають здобувачів освіти з ОРДЛО, забезпечити психологічну та організаційну підтримку таких студентів (бажано з усіма іншими студентами): через вхідний психологічний моніторинг та можливість отримання психологічної консультації протягом усього навчання. Визначити посадову особу (з виділенням відповідного фінансування) з числа співробітників університету, яка б відповідала саме за роботу зі студентами з ОРДЛО та до якої такі студенти могли б звертатися в разі виникнення питань щодо гуртожитків, можливості отримання соціальної стипендії, додаткової підтримки тощо. Окрема увага до таких студентів має привертатися під час вступної кампанії, зокрема безоплатне надання гуртожитку для проходження вступних іспитів та / або можливість індивідуального графіка їх здачі. Також доцільно розглянути можливість встановлення певної квоти для таких студентів на участь у програмах міжнародної мобільності та обмінів.
6. Відповідальним за роботу з молоддю та освіту підрозділам місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування через запрошення профільних спеціалістів або місцевих посадовців профільних органів, а також громадським організаціям проводити серед учнівської та студентської молоді інтерактивні семінари і тренінги, присвячені функціонуванню держави, перебігу реформ та європейській інтеграції.
7. Міністерству молоді та спорту посилити роботу місцевих молодіжних центрів: збільшити фінансування і штат так, щоб центри мали можливість виконувати поставлені перед ними завдання в повному обсязі.

Щодо інфраструктурного розвитку регіону

1. Міністерству розвитку громад та територій України розробити програму інфраструктурного розвитку підконтрольних частин Донецької та Луганської областей у партнерстві з міжнародними організаціями та донорами. Зокрема через Державний дорожній фонд. Розглянути можливість фінансування з державного бюджету розвитку міста Северодонецьк, що наразі тимчасово виконує функції обласного центру Луганської області.

2. Продовжити програму зі створення та розвитку інфраструктури для молоді: молодіжних центрів, сучасних бібліотек із коворкінгами, відкритих просторів.

Щодо інформаційної політики

1. Дозволити ЗВО, що входять до програми «Донбас-Україна» використовувати соціальну мережу «ВКонтакте» для популяризації вступу до українських ЗВО абітурієнтів з непідконтрольних територій. Міністерству культури та інформаційної політики разом з Міністерством освіти і науки та Службою безпеки України розробити модель таких інформаційних кампаній.
2. Міністерству культури та інформаційної політики разом з Міністерством з питань реінтеграції ТОТ розробити інструкції для співробітників усіх органів влади на території Донецької та Луганської областей, які контактують з мешканцями ОРДЛО, щодо особливостей роботи з такими громадянами. У цих органах розміщувати інформаційні матеріали як з інформацією практичного характеру (щодо особливостей оформлення документів, пільг, пенсії тощо), так і щодо успіхів реформ в Україні.
3. Органам місцевого самоврядування за погодженням зі Службою безпеки України сприяти організації громадськими організаціями, студентським самоврядуванням молодіжних, культурно-розважальних, спортивних заходів за участі мешканців ОРДЛО.
4. Міністерству культури та інформаційної політики розробити і поширювати в онлайн- і традиційних ЗМІ Донецької та Луганської областей, зокрема на державному телеканалі «Дім», інформацію про успіхи реформ в Україні, розміщувати друковані матеріали в місцях на підконтрольних територіях, які відвідують мешканці ОРДЛО. Звернутися до місцевих ЗМІ з пропозицією створення спеціалізованих програм телебачення чи рубрик у друкованих та онлайн-ЗМІ. Розглянути можливість партнерства з громадськими організаціями за цим напрямком.
5. Міністерству культури та інформаційної політики в співпраці з Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення продовжити роботу із забезпечення трансляції українських теле- та радіоканалів на території Донецької та Луганської областей.
6. Міністерству культури та інформаційної політики в співпраці з Міністерством інфраструктури ініціювати заборону перевізникам транслювати під час перевезення пасажирів російські радіопрограми та фільми і серіали російського виробництва.
7. Міністерству молоді та спорту, місцевим державним адміністраціям, органам місцевого самоврядування забезпечити проведення як національних, так і міжнародних обмінів для учнівської та студентської молоді. Залучати з цією метою кошти міжнародних донорів.

8. Місцевим державним адміністраціям, органам місцевого самоврядування забезпечити проведення стажувань державних службовців у відповідних органах інших областей України та за кордоном, які мають досвід успішного запровадження інноваційних практик. Залучати з цією метою кошти міжнародних донорів.
9. Міністерству культури та інформаційної політики залучати до інформаційних кампаній популярних блогерів та власників популярних Telegram-каналів.
10. Міністерству культури та інформаційної політики створити окремий комплекс комунікаційних інструментів (сайт, сторінка у Facebook, Telegram-канал), орієнтований на мешканців тимчасово окупованих територій, який містив би всю інформацію, яка може бути потрібною для мешканців ТОТ, слугував би платформою для оперативних консультацій, передбачав можливість використання специфічних цифрових сервісів або містив прямі посилання на них.

Підписано до друку 02.06.2020 р. Формат 60x84¹/₈.
Гарнітура "Робота". Папір офсетний. Друк цифровий.
Ум. друк. арк. 5,12. Обл.-вид. арк. 2,24.
Зам. 20-6.

Університетське видавництво ПУЛЬСАРИ
04070, Київ-70, вул. Спаська, 9/2. Тел. (044) 425-12-75, 425-01-03
e-mail: mail@pulsary.com.ua http: //www.pulsary.com.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції, серія ДК № 7034 від 27.12.2019 р.